

3. Крашенинникова Н. А. История государства и права зарубежных стран. – М.: Инфра-М, 2004.
4. Омельченко О. А. Всеобщая история государства и права: В 2 т. – М.: Тон-Остожье, 2007. – Т. I.
5. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана: Очерки по истории составления и общая характеристика. – М.: Гос. издат. юрид. лит., 1956.
6. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право: Базовый учебник: Пер. с македон. / Под ред. В. А. Томсинова. – М.: Изд-во Зерцало, 1999.
7. Харитоновна Т. Є. Систематизація права у Візантійській імперії у першій пол. VI ст. н. е. (Систематизація Юстиніана): Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Одеса, 2003.

Тимошенко В. О., НУ "ОЮА"

ПОЧАТКОВІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

В статье рассматриваются проблемы первоначального становления правовых форм защиты государственной и политической власти на территории Украины. Исследуются причины, которые породили конкретные правовые дефиниции, использовавшиеся властными кругами в политической борьбе.

In the article problems of the primary becoming of legal forms of state and political power defence on territory of Ukraine are examined. Reasons, which generated concrete legal definitions, used by imperious circles in a political fight, are investigated.

Сучасне кримінальне законодавство України про захист держави, як єдиної політичної цілісності, налічує усього шість статей. Така лаконічність з боку законодавця обумовлена, на наш погляд, тим що ці статті побудовані таким чином, що за бажання під них можна підвести значну кількість виступів проти державної влади. Отже, поміж іншим, це свідчить про багатий історичний досвід застосування подібних дефініцій у політико-правовій практиці.

Мета даної роботи полягає у вивченні ранніх етапів формування засобів захисту політичної влади на теренах сучасної України.

Ранні відомості про політичний устрій Великого Князівства Литовського носять фрагментарний характер, але, все ж таки дають можливість бачити досить чітку картину подій політичного життя

в період, що нас цікавить. Повинні визнати що на сьогоднішній день визначення кола політичних злочинів є дискусійним, та з упевненістю можна сказати, що політична влада Великого Князівства Литовського досить рано усвідомлювала необхідність забезпечення свого панування не тільки за допомогою сили, але і за допомогою правових засобів, які, сама ж і створювала.

Потрібно уточнити, що під політичними злочинами розуміємо як злочину проти державно-політичної влади, так і злочину держави (в особі окремих осіб чи їх груп) проти населення або його частини, як правило, нелояльних або які представляють пряму загрозу цієї самій владі.

Теоретичною основою вивчення політичних злочинів є роботи таких вчених як: Н. А. Зелінська, Р. А. Абасов, Т. І. Заславська, П. А. Кабанов та ін. Історико-правовим аспектам становлення державності Великого Князівства Литовського приділяли свою увагу І. М. Данилович, П. Ф. Дмитрачков, І. А. Юхо, В. О. Воронін та ін. Все ж, деяким аспектам розвитку політико-правових інститутів які захищали великокнязівську владу до виходу першого Статуту Великого Князівства Литовського приділялась поверхня увага, і розкриття даного питання представляє інтерес. Оскільки з усіх можливих злочинів проти влади монарха, на наш погляд, зрада є найцікавішою і політично резонансною, ми зробимо акцент саме на цьому політико-кримінальному явищі.

Для чіткої юридичної кваліфікації того чи іншого діяння, потрібен час, протягом якого в суспільстві складеться чітка думка про даний вчинок, і лише після цього можна очікувати конкретної правової дефініції. І хоча, таке поняття як "зрада" широко використовувалося в повсякденному вжитку, ми не можемо сказати, що законодавець використовував його і його можливі інтерпретації для захисту свого панівного політичного становища.

Що стосується Великого Князівства Литовського, один з перших злочинів який з сучасної точки зору можна назвати політичним, датується 1263 роком. У результаті змови був убитий великий князь Литовський Міндовг. Літописець називає цю подію заколотом [1], але, детальне вивчення інформації по цій події дозволяє виявити зацікавленість у смерті Міндовга з боку сусідніх князів та допомоги їм в організації замаху княжого воєводи.

Одним з важливих моментів у формуванні законодавства з політичних злочинів, можна вважати застосування середньовічним законодавцем давньоримської формули "lex maestatis" – образа величі. Цю формулу з великих князів Литовських вперше озвучив Гедимін в посланні громадянам Любека, Бремена, Магдебурга і Кельна

в 1323 році [2]. Послання більшою мірою зачіпає економічні питання, але ми знаємо, що під "образу величі", монарх міг підібрати будь-яку дію, яку вважатиме небезпечною для свого становища. А небезпечних положень для литовської великокнязівської влади до цього часу накопичилося достатньо. У 1322 році Гедимін в листі Папі Іоанну XXII [3] досить чітко і повно наводить факти, які описують агресивні дії братів Тевтонського ордена щодо Литви. Необхідність збройного протистояння братам ордена в не меншій мірі сприяло зміцненню великокняжої влади. Більше того, боротьба з агресивним супротивником який був культурно далеким, звело практично нанівець можливість будь-яких інтриг ордена у верхніх ешелонах влади литовського суспільства.

Тим не менше, відсутність чіткої дефініції з політичних (державних) злочинів у розглядуваний період, можна пояснити кількома причинами: Перше, центральна влада ще не мала можливості повного контролю за діями представників вищого стану. Так, наприклад, право вільного переходу на службу від одного князя до іншого було недоторканно. Цей факт досить довгий час грав важливу роль у протистоянні литовських і московських князів за право бути "збирачем землі руської". Право вільного переходу в повній мірі використовувалося удільними князями в своїх політичних цілях у тих випадках, коли вони не були задоволені політичними рішеннями великого князя. Етнічна та культурна спорідненість, дозволяла без особливих проблем переходити на службу до іншого великого князя. Подібні дії, природно, не могли не викликати негативної реакції з боку монарха, тим не менше, довгий час протиставити цій традиції нічого не могли. Друге, йшов відбір тих діянь, які могли бути позначені або витлумачені як політичні (державні) злочину. Наприклад, князь Ягайло в листі магістру Тевтонського ордена Конраду Цольнеру з приводу повернення князя Вітовта до Литви (Ягайло і Вітовт сперечалися за великокняжий титул) прямо заявляє, що не може "пригріти змію на грудях" [4]. Природному, негативному, суб'єктивному ставленню великого князя до свого супротивника необхідно було надати правову форму, яка, хоча б на перший погляд виглядала як об'єктивна необхідність захисту не особисто-владних інтересів, а захисту держави, тобто інтересів суспільних. На прикладі розвитку всього корпусу політичних злочинів, ми можемо спостерігати ненав'язливе але тверде прагнення владних кіл перетворити свою суб'єктивну думку в об'єктивну правову реальність. Третє, деякі правові формули того часу застосовувалися у відмінному від сучасного розуміння значенні, наприклад, поняття "зрада". У договорі про перемир'я 1371 року між великим князем Ольгердом

Гедиміновичем та Дмитром Івановичем прописаний правовий механізм який дозволяє відійти від умов договору в конкретній задалегідь визначеній ситуації, і така зміна поведінки не буде вважатися зрадою. У договорі застосовано слово "в-измену" [5].

Цікаво відзначити, що у великокнязівських грамотах з початку XV століття в привілеях дарованих знаті, чітко вказується на коло обов'язків які ті повинні виконати по відношенню до великого князя. Так у тексті привілеїв даних Віговтом і Ягелоном литовському панству в 1413 році [6] в частині обов'язків перераховуються умови служби, серед яких акцент робиться на вірності не тільки правлячим монархам, а й їх спадкоємцям. Особливо цікавий артикул дев'ятий, де під силою клятви вірності і загрози позбавлення своїх маєтків встановлено заборону на будь-яку співпрацю і допомогу особам, які ворожі литовському і польському монархам.

Треба відзначити своєрідну юридичну природу привілеїв які були даровані литовським вельможам протягом всього XV століття. І хоча, з формальної точки зору привілеїв – це дарування, або яких матеріальних благ з боку князя своєму підданому, по суті, їх можна розглядати як договір між великим князем з одного боку і певною групою привілейованих осіб або персонально з окремою людиною з іншого. Предметом договору виступали матеріальні цінності, але в преамбулі такого документа в більшості випадків згадувалося про обов'язок вірної, незмінною служби на стороні великого князя. Як приклад такого договору може служити привілеї Владислава Ягайла 1430 [7]. У ньому він підтверджує дані раніше і вводить нові привілеї в обмін на обіцянку дворянства та духовенства, що ті визнають одного з його синів спадкоємцем Великого Князівства Литовського. Серед подібних документів, переважно більшість складають особисті привілеї, тобто дані великим князем певній особі. Як правило, після приходу до влади чергового великого князя ці особисті привілеї повинні були підтверджуватися.

Боротьба між литовською, російською та польською політичними угрупованнями надавала великі можливості для визначення кола вчинків, які з часом придбають назву політичних (державних) злочинів. У той же час великі князі вдосконалювали механізми, в тому числі і правові в забезпеченні та захисті своєї влади. Саме звинувачення у зраді дозволяло великому князю забрати на свою користь все майно зрадника, що зміцнювало не тільки його матеріальне становище, а й було сильним ідеологічним інструментом. Саме на підставі від'їзду до Москви князя Володимира Ольгердовича Великий князь Литовський Казимир не віддав його спадкоємцям у володіння їх вотчину Київ [8].

Подібну політику проводили і інші монархи щодо своїх підданих запідозрених у зраді. Перебуваючи в полоні у великого князя Свидригайла, князь Несвіжський після звільнення був звинувачений своїми недоброзичливцями у зраді королю Польському Владиславу III, що спричинило з його боку санкції. Для відновлення своїх прав Несвіжському довелося двічі давати клятвені запевнення у своїй вірності і вдатися до допомоги поручителів [9].

Політична боротьба між литовською, польською та руською партіями виявила майже весь спектр злочинів, які згодом набудуть назву державних або у більш широкому розумінні політичних. Верховна влада Великого Князівства Литовського у запеклій боротьбі з внутрішніми та зовнішніми ворогами зуміла перевести своє суб'єктивне відношення до подій у об'єктивну правову дійсність, що за наявності силових механізмів забезпечило їй впевнене панівне становище.

Вивчення історичних подій відносно формування політичних злочинів дає можливість більш повного розуміння їх політико-правової природи, адже, хоча це і маскується, політичні (державні) злочини завжди носили ярку суб'єктивну окраску. Таким чином, застосовуючи метод аналогії по відношенню до актуального законодавства України, ми здобуємо можливість більш об'єктивно кваліфікувати той чи інший вчинок, який має політичне забарвлення. Вбачається за необхідне подальше вивчення історичної еволюції застосування різноманітних правових засобів захисту політичної влади державних утвореннях до складу яких входили українські землі. Продуктивною уявляється гіпотеза щодо наявності певного наслідування традиції використання вказаних засобів, яка, водночас, потребує додаткової перевірки.

Література:

1. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.: - Л.: Изд-во Академии Наук СССР, 1950. - С. 313.
2. Русско-Литовский Архив № 54. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XIV/Gedimin/3.phtml?id=2244>
3. Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung. Koenigsberg, 1909.
4. Codex Diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur aelteren Geschichte Preussens, hrsg. v. J. Voigt, Bd. 4, 1853, Nachdruck Osnabruck 1965, Nr. 14, S. 15-16. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XIV/Jagailo/text.phtml?id=2261>
5. Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв. - М.: - Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1950. - С. 21.

6. К истории одного загадочного документа // Исторические записки. 1942 № 13. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XV/1400-1420/Artikuly1413/text.phtml?id=2267>
7. Привилегии Владислава Ягайлы 1430 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dziedzictwo.polska.pl/katalog/skarb,Przywilej_jednenski_Wladyslawa_Jagielly_z_dnia_4_III_1430_roku,gid,175594,cid,560.htm
8. Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / Под ред. В. Антоновича и К. Козловского. – К.: В университетской типографии, 1868. – С. 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://litorpys.org.ua/gramvkl/gra02.htm>
9. Собрание государственных и частных актов, касающихся Литвы и соединенных с ней владений 1387-1710 гг. /под ред. М. Круповича. Ч. 1 – Вильно, 1858. – С. 18.

Єнур М. В., ОНУ ім. І. І. Мечникова

ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЄВРЕЇВ ТА ЗА ЗЛОЧИНИ ЄВРЕЇВ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ

В статті досліджується інститут покарання, який діяв у єврейських общинах Великого князівства Литовського в XIV-XVI ст. Підкреслюється, що євреям вдалося зберегти автономію судопроцесу, яке здійснювалося на основі єврейського законодавства. Характеризуються види злочинів та покарань, які застосовувалися до євреїв відповідно до цього законодавства. Розглядаються державні акти Великого князівства Литовського, спрямовані на захист прав та привілеїв єврейського населення.

The institute of punishment, which operated in Jewish communities of the Grand Duchy of Lithuania in XIV – XVI centuries, is probed in the article. It is underlined that jewish succeeded to save the autonomy of the legal proceeding which was conducted on the basis of the Jewish legislation. The types of crimes and punishments which was used to jewish in accordance with this legislation are characterized. The state acts of the Grand Duchy of Lithuania, directed on defence right privileges of the Jewish population.

Литовські, українські та білоруські землі стали логічним продовженням і завершенням міграційного шляху європейського єврейського населення. Наприкінці XIV ст. у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) існувало щонайменше п'ять єврейських громад: Троки/Тракай, Брест, Гродно, Луцьк, Володимир [1, с. 84].